

UOT 39.51.87.

Fuad Oqtay oğlu HACIYEV
Azərbaycan Kooperasiya Universiteti, doktorant
qadjiyev.fuad@gmail.com

XARİCİ KAPİTALIN BÖLÜŞDÜRÜLMƏSİNİN ƏSAS NƏZƏRİ-METODOLOJİ İSTİQAMƏTLƏRİ

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi - xarici kapitalın sahələr arasında bölüşdürülməsinə əsas sosial-iqtisadi yanaşmaların tədqiqi.

Tədqiqatın metodologiyası - sistemli yanaşma, müqayisəli təhlil.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti - xarici kapitalın sahələr arasında bölüşdürülməsi ilə bağlı tədqiqatlarda elmi mənbə kimi istifadə imkanı.

Tədqiqatın nəticələri - xarici kapitalın sahələr arasında səmərəli bölüşdürülməsinə dair təkliflər verilmişdir.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi - Azərbaycan Respublikasında xarici kapitalın sahələr arasında səmərəli bölüşdürülməsi ilə bağlı müasir istiqamətlərin müəyyən edilməsi və elmi cəhətdən əsaslandırılması.

Açar sözlər: *xarici kapital, investisiyalar, qanunvericilik, mexanizmlər, fond bazarı, vergilər.*

Giriş

Uzun müddətdir davam edən tək cə xammalın deyil, digər sahələrin də inkişafı: kənd təsərrüfatı, kimya sənayesi, maliyyə sektoru, tibb sənayesi, maşınqayırma və s. Azərbaycan məhsullarının xarici bazarlarda tanınmasına və iqtisadi artımına sıx təsir göstərir.

Son vaxtlar Azərbaycan xarici investisiyalar üçün əlverişli şərait yaratmaq üçün tədbirlər görür, lakin milli qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsinə dair bütün cəhdlərə baxmayaraq, xarici investorlar tənzipləmə bazasının təkmilləşdirilməsi sistemində bir sıra problemləri qeyd edirlər. Xüsusilə, bu, müxtəlif səlahiyyətli orqanlar arasında koordinasiyanın olmamasıdır və bu qərarın həyata keçirilmə sürətinin nəzərəcarpacaq dərəcədə ləng olmasına və bununla da bazarın səmərəliliyinin azaldılmasına gətirib çıxarır.

Xarici kapitalın cəlb olunmasının iqtisadi-inzibati aspektləri

Müasir şəraitdə Azərbaycanda ciddi bir problem kimi qanun və digər normativ sənədlər qəbul edilərkən müəssisə nizamnamələrinin dəqiqləşdirilməsi çıxış edir. Bu təcrübə birmənalı olaraq qeyri-müəyyənlik ehtimalı yaradaraq bütövlükdə hüquqi mühiti pisləşdirə bilər. Beynəlxalq kapitalın qarşılaşdığı mənfi amillər yüksək inzibati maneələrin olması, qanunların seçmə tətbiqi və köhnəlmiş qaydaların istifadəsidir. Bu amillər məhdudiyət qoyulmadan əvvəl mövcud idi, lakin sanksiyalar şərtləri daxilində hüquqi tənzipləmə sahəsindəki dəyişikliklər onların təhlükəsizliyini təmin edərək xarici investisiyaların cəlb edilməsinə təkan verir. Zənnimizcə, xarici investisiyalar üçün təhlükəsizliyin təmin olunmasına və xarici kapitalın sahələr üzrə daha yaxşı bölüşdürülməsinə kömək edə biləcək tədbirlərə aşağıdakılar daxildir:

1. Bürokratik prosedurları azaltmaqla inzibati yükün azaldılması. Bu sahədə müəyyən təşəbbüslər həyata keçirilir, lakin onlar hələ ki məhduddur.

2. Hüquq sisteminin “seçmə hərəkəti” ni ləğv etmək və bütün iştirakçılar üçün bərabər şərait yaratmaqla tənzipləmə bazasının şəffaflığını və səmərəliliyini artırmaq üçün mexanizmlərin tətbiqi; qanunların qeyri-dəqiq təfsiri və xarici investorlar üçün gizli tələblərlə süni maneələrin yarıdılması ehtimalının aradan qaldırılması üçün tədbirlər;

3. Miqrasiya qanunvericiliyi sahəsində xarici yüksək ixtisaslı mütəxəssislərin cəlb edilməsinin sadələşdirilməsi, Azərbaycanda həyata keçirilən layihələrdə beynəlxalq təcrübədən, texnologiyalardan və biliklərdən istifadə etmək lazımdır. Mövcud şərtlər daxilində xarici şirkətlərin vergilər

rində daha çox kapital axınına səbəb ola biləcək müəyyən tədbirlərin görülməsi vacibdir.

Xarici şirkətlərin fəaliyyətinin vergi tənzimlənməsi aydın və əlçatan olmalıdır, bu prosesdə normaların ikiqat təfsiri imkanlarını istisna etmək və vergitutmanın bütün aspektlərinin ətraflı tənzimlənməsini əhatə etmək lazımdır. Vergi güzəştlərinin tətbiqi xarici investorlar üçün müsbət təsir göstərə bilər, məsələn:

- yeniliklərin, qabaqcıl texnologiya və avadanlıqların tətbiqini təşviq edən xarici şirkətlər üçün iki ildən beş ilədək bir "vergi tətili" nin tətbiqi;
- innovasiyalı texnologiyalar üçün idxal olunan avadanlıqların ƏDV-dən azad olunması;
- yüksək texnologiyalar sahələrində istehsalı modernləşdirən maşınlar və texnoloji avadanlıqlar üçün daha yüksək amortizasiya dərəcəsinin tətbiqi.

İnvestisiya cəlb etmək üçün yüksək inzibati maneələr onların daxil olmasına da güclü təsir göstərir. Xarici investorların fəaliyyətinə mane olan inzibati maneələri azaltmaq üçün bir müəssisənin qeydiyyatı, lisenziya verilməsi, sertifikatlaşdırma, investisiya layihələrinin icrası üçün tələb olunan sənədlərin və digər sənədlərin verilməsi müddətinin azaldılması və “bir pəncərə” prinsipinin həyata keçirilməsi prosedurunun sadələşdirmək mümkündür.

Azərbaycanın investisiya cəlb edilişinin yaxşılaşdırılması milli və xarici investorların ölkəmizin iqtisadiyyatının investisiya imkanları barədə məlumat əldə etməsini təmin etməklə də asanlaşdırılmalıdır.

Xarici sərmayə axınlarının stimullaşdırılması üçün müasir mexanizmlərdən biri də elektron ticarət və sektorların iqtisadi imkanları barədə məlumat bankıdır [1, s. 78]. Elektron mənbələrin məqsədi investoru mümkün kapital qoyuluşuna yaxınlaşdırmaqdır. İnternet portalı xarici investorların iştirakı ilə layihələr daxil olmaqla investisiya layihələrinin məlumat bazasını təqdim edir və yeni layihələrini elan edir. Xarici investorların bu cür məlumat əldə etməsini təmin etmək artıq son dərəcə vacibdir. Sərmayə qoyuluşu barədə qərar qəbul etməzdən əvvəl, sərmayəçi fondların yerləşdirilməsi obyektləri, ölkədə yaradılan ümumi şərtlər, investisiya sahəsinin fəaliyyətinin xüsusiyyətləri barədə mövcud məlumatları hərtərəfli təhlil edir. Bu baxımdan, məlumatların təqdim edilməsi üçün beynəlxalq standartlara cavab verən, investora layihələr barədə müvafiq və etibarlı materiallar təqdim edən, analitik icmallar verən, biznes planlarını və ya investorun maliyyə vəziyyəti barədə məlumatları yükləyən bir məlumat mənbəyinə sahib olmaq lazımdır. Bu problemin həlli xarici kapitalın axınına geniş imkanlar açacaqdır.

Enerji layihələri çərçivəsində Avropa ölkələri ilə artan ticarət əlaqələri kontekstində Qərbi tərəfdaşları ilə ticarət və investisiya əlaqələrinin inkişafı xüsusilə vacibdir. Azərbaycan investisiya siyasətinin bu sahəsinin inkişafına böyük əhəmiyyət verir. Azərbaycanın vacib iqtisadi tərəfdaşı olan Avropa Birliyi ilə əlaqələr inkişaf edir. İnvestisiya əməkdaşlığı bu yaxınlarda erməni işğalından azad edilmiş Qarabağ bölgəsində investisiya layihələrinin icrası ilə də mümkündür. Hal-hazırda Azərbaycan hökuməti Prezident İ.Əliyevin tapşırığı ilə bu sahədə bölgələrin infrastruktur inkişafı üçün bir çox proqram hazırlayır, bu da xarici investisiyalar daxil olmaqla investisiyaların cəlb edilməsinə təkan verməlidir. İnfrastrukturun inkişafı, bölgənin imicinin təbliği, ixrac potensialının reallaşdırılması, investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması və s. istiqamətində aktiv tədbirlər görülür. İnvestisiya əməkdaşlığı Dünya Bankı, İpək Yolu Fondu, Asiya İnfrastruktur İnvestisiya Bankı və s. kimi təşkilatlarla qarşılıqlı əlaqəni də əhatə edir.

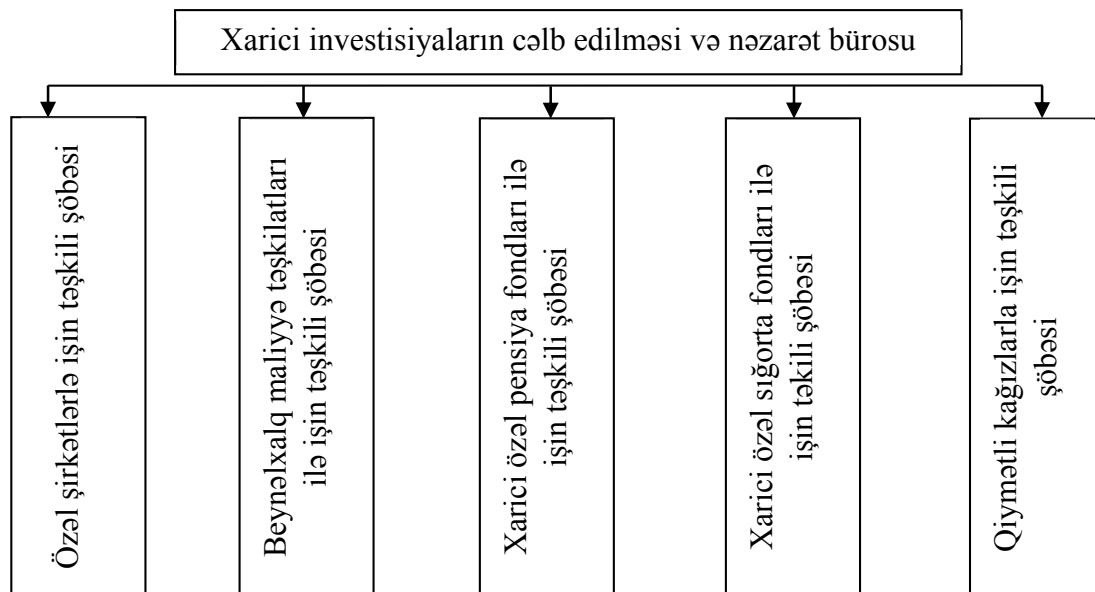
Xarici kapitalın səmərəli bölüşdürülməsinin müasir mexanizmləri

Qeyd edək ki, xüsusi dövlət proqramları xarici kapital ixracının sektorlararası paylanmasının tənzimlənməsində mühüm rol oynayır. Bu mənada ABŞ-ın təcrübəsi diqqət çəkir. Qeyd edək ki, xarici investisiyaların miqyasının genişlənməsi səbəbindən ABŞ-ın federal orqanları və ictimai təşkilatları diqqətdən kənar qalmır. Amerika səlahiyyətliləri Amerika bazarındakı "qaydaları" tətbiq edirlər. Buna baxmayaraq, bir çox amerikalı mütəxəssis, xüsusən “Global konsaltinq” LTD şirkətinin nümayəndələri xarici investisiyaların cəlb edilməsi üçün ABŞ-ın milli strategiyasının hələ formalaşmadığını qeyd edirlər. ABŞ-da xarici investisiyanı tənzimləyən xüsusi federal qanun yoxdur, bunlar digər ayrı-ayrı aktlarla tənzimlənir. Xarici investisiyaların yalnız milli təhlükəsizlik

məqsədləri üçün məhdudlaşdırılması ehtimalı var. Xarici İnvestisiya Komitəsi (Cometee of International Investment), ABŞ-ın milli maraqları üçün vacib olan xarici investisiyaları nəzərə alaraq mühüm tənzimləyici rolunu oynayır [2, s.125].

Hal-hazırda ABŞ-da xarici ölkələrin, müxtəlif ölkələrin hökumətləri tərəfindən idarə olunan fondlar hesabına investisiya qoyuluşu artır. Nəticə etibarilə, digər ölkələrin ABŞ-ın maliyyə sisteminə və ya hərbi texnologiyaya nəzarət edə bilməməsini təmin edən çağırışlar artmaqdadır. Məsələn, George W. Bush, 2007-ci il tarixli Xarici İnvestisiya və Milli Təhlükəsizlik Qanununa imza ataraq, investisiya əməliyyatlarına xüsusi nəzarət formasını tətbiq edir və bunun nəticəsində Amerika şirkətləri üzərində nəzarət xarici hökumətlər və ya onların adından çıxış edən xarici hökumətlər və ya təşkilatlar tərəfindən əldə edilə bilinməyəcəkdir. Digər tərəfdən, ABŞ Ticarət Nazirliyinin İqtisadi Analiz Bürosu (BEA) ABŞ-da birbaşa xarici investisiyaların tənzimlənməsində mühüm rol oynayır. Ölkədəki xaricilərə Amerika əmlakının satılması ilə bağlı əsas məlumatları toplayaraq BEA, ABŞ iqtisadiyyatındakı xarici investisiyalar problemi ilə bağlı mütəmadi araşdırmalar aparır. Büro, ABŞ iqtisadiyyatına xarici investisiyalar haqqında hərtərəfli məlumatlara malikdir və bu problemin bütün aspektləri barədə Prezidentə, Konqresə və ölkə ictimaiyyətinə mütəmadi olaraq məlumat verir.

Azərbaycanda bu təcrübə İqtisadiyyat Nazirliyi və yeni yaradılmış “Azərbaycan İnvestisiya Holdinqi” çərçivəsində tətbiq oluna bilər. Üstəlik, İqtisadiyyat Nazirliyində xarici investisiyaların daxil olmasının stimullaşdırılması ilə məşğul olan struktur var (“AZPROMO”). Eyni zamanda bu qurumun Azərbaycan Neft Fondu və SOCAR şirkətinin investisiya axınları ilə koordinasiyası mövcuddur. Azərbaycanda İqtisadiyyat Nazirliyinin Xarici İnvestisiya Bürosunun strukturu tərfimizdən şəkil 1-də təklif olunur.

Şəkil 1. Xarici investisiyaya nəzarət bürosunun strukturu

Mənbə: şəkil müəllif tərəfindən tərtib olunub.

Xarici kapitalın cəlb edilməsinin vacib mexanizmi Azərbaycanda xarici iqtisadiyyatlar üçün yüksək texnologiyalı sahələrə investisiya qoyuluşu imkanları və şərtləri haqqında tam və müasir məlumatlar təqdim etməklə xarici investorlar üçün tam hüquqlu bir informasiya sisteminin yaradılmasıdır. İnnovasiyalar birbaşa xarici investisiyaların daha uğurlu cəlb edilməsi üçün ən səmərəli iqtisadi məkandır. Bu baxımdan xüsusi təqdimatlar, iqtisadi və investisiya forumları, konfranslar, simpoziumlar, seminarlar, maarifləndirici nəşrlər, iqtisadiyyatın yüksək texnoloji sektoruna inves-

tisiya qoyuluşunun perspektivləri barədə məlumatları özündə əks etdirən broşuralar, kolleksiyalar və s. daxil olmaqla beynəlxalq təşkilatlar vasitəsilə potensial xarici investorlarla əlaqələrin qurulmasına hökumətimiz tərəfindən konkret addımlar atılmalıdır.

Azərbaycan iqtisadiyyatının yüksək texnoloji sektoruna xarici kapitalın cəlb olunmasını stimullaşdırmaq üçün investisiya siyasətinin və onun bölüşdürülməsinin aşağıdakı perspektivli metod və maliyyə alətlərindən istifadə edilməlidir:

- riskli maliyyələşdirmə;
- dövlət-özəl tərəfdaşlıq (*public private partnership* -PPP);
- xarici səhmlər də daxil olmaqla birja bazarlarına əlavə səhm emissiyası.

Xüsusilə, PPP konsepsiyasının müxtəlif formalarını stimullaşdırmaqla, yerli innovasiya infrastrukturunun inkişafında xarici özəl kapitalın rolunu gücləndirmək lazımdır. Xarici investisiyaların cəlb edilməsi üçün perspektivli bir vasitə - kompensasiya sazişləri, məhsul bölgüsü sazişləri, layihə maliyyələşdirmə sxemləri və s. istifadə edilməlidir. Lakin cəlb olunan investisiyalar məhsulun keyfiyyəti və istehsalın səmərəliliyinə yönəldilməlidir. Xarici investisiyaların cəlb edilməsinin prioritet məqsədi yüksək texnoloji, elmi-intensiv, ixraca yönəldilmiş, yüksək əlavə dəyəri olan layihələr olmalıdır.

Xarici kapitalın Azərbaycan milli iqtisadiyyatının sahələri üzrə səmərəli bölüşdürülməsinin növbəti vacib mexanizmi - *fond bazarının* formalaşmasıdır. Müəssisələr fond bazarında kütləvi alqı-satqı üçün öz qiymətli kağızlarını nə qədər çox buraxacaqlarsa, bir o qədər çox xarici investor bu müəssisələrin inkişafında sahib kimi iştirak edə bilər.

Öz növbəsində, Azərbaycan iqtisadiyyatının sektorlarında fond bazarının balanslı inkişafı üçün, fikrimizcə, bir neçə tədqiqatçının fikirlərini ümumiləşdirərək, aşağıdakı tədbirləri həyata keçirmək lazımdır [5, s. 235, s.314. s. 404]:

- özəl investorları ticarətə cəlb etməklə likvidlik səviyyəsinin artırılması və birja əməliyyatları üzrə vergi hesablatlarının sadələşdirilməsi, fiziki şəxslərin qiymətli kağızlar və törəmə maliyyə alətləri ilə əməliyyatlara görə vergi qoyulmasını asanlaşdırmaqla onlayn ticarətin inkişafı;
- daxili məlumatlardan istifadə edərək qiymətli kağızlarla ticarətin tənzimlənməsini təmin etmək, daxili məlumatlardan istifadə etməklə ticarət baxımından tənzimləyici tələblərin pozulmasına görə inzibati və cinayət məsuliyyəti tətbiq etmək;
- minoritar səhmdarların hüquqlarının qorunmasını təmin etmək, qiymət məlumatları ilə manipulyasiya ilə mübarizə tədbirlərini həyata keçirmək;
- xarici qiymətli kağızlarla əməliyyatlar və xarici qiymətli kağızların alınması üçün valyuta əməliyyatları baxımından valyuta tənzimlənməsinin balanslaşdırılmış və tədricən liberallaşdırılmasının həyata keçirilməsi;
- törəmə bazarın inkişafı, qiymətli kağızlar bazarı alətlərinin genişləndirilməsi;
- investorların hüquqlarının qorunması, qiymətli kağızlar bazarında məlumatların açıqlanması sisteminin təkmilləşdirilməsi mexanizmlərinin tətbiqi;
- qiymətli kağızlar və fond bazarı haqqında qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi;
- xarici investorlar arasında Azərbaycan fond bazarında müsbət imic yaratmaq üçün beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində milli iqtisadiyyatın qlobal iqtisadiyyatla sıx əməkdaşlığının qurulması;
- daxili qanunvericiliyin beynəlxalq münasibətlərə və maliyyə münasibətlərinin inkişafı üçün müasir tələblərə uyğunlaşdırılması;
- müstəqillik, şəffaflıq, fəaliyyətlərin qeyri-kommersiya xarakteri, dövlət dəstəyi prinsiplərinə əsaslanan vahid bir klirinq və depozit mərkəzinin yaradılması;
- bütün istifadəçilər üçün sərfəli və bərabər şərtlər və tariflərin yaradılması, xərcləri minimuma endirmək;
- müəssisənin real bazar dəyərini ədalətli qiymətləndirmək və kapitallaşmasının artmasına şərait yaratmaq üçün dövlət müəssisələrinin səhmlərinin satışı mexanizminin təkmilləşdirilməsi;

- qiymətli kağızlar bazarının fəaliyyətində iştirak etmək üçün əhalinin geniş təbəqələrini fəal şəkildə cəlb etmək üçün bir reyting infrastrukturunun yaradılması və dövlət və bələdiyyə qiymətli kağızlarının buraxılması mexanizminin formalaşdırılması;
- xarici şirkətlərin qiymətli kağızlarının Azərbaycanda sərbəst dövriyyəsi, xarici şirkətlər tərəfindən milli şirkətlərin qiymətli kağızlarının alınması ilə bağlı bir sıra məsələlərin həllinin dövlət səviyyəsində həyata keçirilməsi. Bütün bunlar iqtisadi inkişaf üçün investisiya mexanizmlərinin aktivləşdirilməsinə, fond bazarının tənzimləmə sisteminin institusional mühitdəki dəyişikliklərə uyğunlaşmasının artırılmasına kömək edəcəkdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan sənayesinə xarici investorların müxtəlif yollarla cəlb edilməsi, iqtisadi artım templərinin durmadan artmasını təmin etmək məqsədilə maliyyələşdirmə imkanlarını maksimum dərəcədə artırmağa imkan verir.

Aydındır ki, elmi-texniki tərəqqi ilə əlaqəli iqtisadiyyatın prioritet sahələrini maliyyələşdirmək üçün və xarici investisiyaların cəlb edilməsi üçün effektiv bir alqoritm hazırlamaq məqsədilə Azərbaycanın hələ görülməli çox işi var. Eyni zamanda, əcnəbilər üçün qapalı qalacaq olan sahələri və onların iştirakının əsaslı şəkildə tənzimlənməli və lazım olduqda stimullaşdırılmalı olduğu sahələri aydın şəkildə ayırmaq vacibdir.

Milli iqtisadiyyata birbaşa xarici investisiyaların prioritet forması yaşıl sahə kateqoriyasında investisiya layihələrinin həyata keçirilməsi üçün müştərək və xarici müəssisələrin yaradılmasıdır. Onlar istehsalda yeni mütərəqqi texnologiyaların və texnikanın istifadəsini, marketinq və idarəetmə biliklərinin tətbiqini, daxili bazarda olmayan malların sərbəst istehsalı, rəqabətqabiliyyətli məhsullarla yeni xarici bazarlara daha sürətli çıxışını təşviq edəcəklər.

Qeyd edək ki, xarici kapitalın sahələrarası paylanmasına təsir edən ən mühüm təsir vasitələrindən biri də vergi və gömrük tənzimləməsidir [3, s.105, 4, s.345].

Beləliklə, inkişaf etmiş ölkələrdə xarici investisiyaların sahələr arasında paylaşmasında vergi güzəştlərindən də geniş istifadə olunur, xüsusən də *sürətləndirilmiş amortizasiya və korporativ vergi dərəcələrinin azalması*. İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə vergi dərəcələrinin azaldılması, vergilərin geri qaytarılması və “vergi tətlinin” verilməsi praktikasından daha çox istifadə olunur. Onların dövrü 1-5 ilə, bəzən 10-25 ilə qədər ola bilər. Digər bir təşviq forması 5-10 il müddətinə və bəzi layihələr üçün 15-23 il müddətinə verilmiş azaldılmış gömrük rüsumlarıdır. İnkişaf etməkdə olan ölkələr, digər ölkələr kimi, milli iqtisadiyyatın müəyinə prinsipinə riayət edirlər. Bununla birlikdə, xüsusilə tədiyyə balansının vəziyyətinə müsbət təsir göstərən xarici investisiyaları - idxal əvəzedici və ixrac yönümlü sənayelərə, xüsusən turizmə təşviq edə bilərlər.

Aparadığımız tədqiqat nəticəsində xarici kapitalın və birbaşa investisiyaların iqtisadiyyatın sahələri arasında bölünməsinə müəllif tərəfindən hazırlanmış metodiki yanaşmanı da qeyd etmək istəyorduk. Belə ki, xarici investisiyaların optimal sahələrarası paylaşmasının iki əsas meyarı olur. Biri milli istehsalın ixrac potensialının artırılması, digəri isə daxili bazarın istehlak qabiliyyətinin artırılmasıdır.

Biz tədqiqatımızda ikinci meyar üzrə araşdırma aparmışıq və xarici investisiyaların sahələrə cəlb olunmasında aşağıdakı metodikanı təklif edirik:

1. Bütün iqtisadi sahələr üzrə cari “əlavə dəyər istehsalı” statistik göstəricisinə görə sıralama aparılır;
2. Sırada ən aşağı göstəriciyə malik olan 3 sahə seçilir;
3. Beynəlxalq statistika məlumatlarından “əlavə dəyər istehsalı” göstəricisinə görə ən yüksək göstəricisi olan 10 ölkə seçilir;
4. Həmin ölkələrin sırasında Azərbaycana geostrateji və geoiqtisadi baxımdan yaxın ölkələr seçilir;
5. Seçilmiş ölkələrdən seçdiyimiz 3 iqtisadi sahəyə xarici investisiyaların cəlb olunması üçün xüsusi investisiya planı hazırlanır. Həmin planda investisiyaların həcmi, dövriyyə müddəti və təsir effekti hesablanır;
6. Hazırlanmış investisiya planlarının arasında ən optimalı seçilir.

Beləliklə də, yuxarıda qeyd etdiyimiz investisiya planı əsasında “əlavə dəyər istehsalı” zəif olan iqtisadi sahələr dünyada aparıcı mövqelərə malik olan ölkələrin təcrübəsindən və maliyyəsindən bəhrələnərək öz göstəricisini artırmaq şansını qazanacaqdır. “Əlavə dəyər istehsalı” göstəricisinin seçilməsi həmin göstəricidə sahə üzrə “gəlir”, “əməkhaqqı”, “emal xərcləri” nəzərə alındığına görə biz öz seçimimizi məhz bu göstəricinin üzərində saxladıq. “Əlavə dəyər istehsalı” ölkədə nə qədər çox olarsa, bir o qədər onun ÜDM-i və məhsulların rəqabətqabiliyyəti də artıq olacaq. Bunu nəzərə alsaq, zənnimizcə, seçdiyimiz göstəricinin xarici investisiyaların sahələr üzrə paylanmasında mühüm meyar olduğunu qəbul etmək olar.

Bir çox “üçüncü dünya” ölkələrində milli iqtisadiyyatın inkişafı üçün xüsusilə vacib olan investisiya layihələri üçün xüsusi və ya əlavə üstünlüklər - ölkədə mövcud olmayan qabaqcıl texnologiyaya sahib olan layihələr, kapital tələb edən layihələr, ölkənin az inkişaf etmiş bölgələrindəki layihələr və s. tətbiq olunur. Xüsusi güzəştlərin verilməsi xüsusi şərtlərə tabedir, texnologiyanın təbiəti, yerli əhali arasında işləyənlərin sayı, kapital qoyuluşu miqdarı, daxili bazarın ehtiyacları üçün istehsal olunan məhsulların maksimum qiymətləri və s. ilə əlaqəli qanunvericiliklə müəyyən edilmişdir. Bu şərtlərə cavab verən xarici iştirakı olan bir müəssisə prioritet status və əlavə güzəşt əldə etmək hüququ qazanır.

Müəssisə kapitalının cəlb edilməsi birbaşa xarici investisiyaların effektiv forması ola bilər. Bunlar yeni texnologiyaların, məhsul və xidmət növlərinin inkişafı üçün riskli layihələrə yatırımlardır. Müəssisə kapitalının cəlb edilməsinin ilkin mənbəyi təsisçilərin şəxsi əmanətləri və kreditləridir.

Müəssisə kapitalına qoyulan investisiya obyektləri bank kreditləri almaq üçün riski yüksək olan müəssisə və layihələrdir, lakin uğurlu olarsa, yüksək mənfəət vəd edirlər. Müəssisənin gündəlik rəhbərliyindən məsul olmadan, risk müəssisəsi kapitalist rəhbərlərə ümumi strategiya, maliyyə planlaşdırması, məhsul təkmilləşdirmələri, marketinq və texniki tərəfdaşlarla yeni texnologiya müqavilələrində kömək edərək inkişafına və müvəffəqiyyətinə fəal şəkildə kömək edir. Müvafiq ödəniş təmin edildiyi təqdirdə, investorlar respublikaya yatırılan investisiyalarla əlaqəli artan risk səviyyəsindən çəkinməyəcəklər.

Xarici investorlar üçün də cəlbədidir ki, bu klasterlərə texnopolislər və texnoparklar, xüsusi iqtisadi zonaların və qapalı ərazi qurumlarının yerləşdiyi ərazilər daxildir ki, bunlar da qeyd edildiyi kimi sahibkarlıq fəaliyyətini həyata keçirmək üçün xüsusi bir rejim ilə seçilir. Beləliklə, uğurlu dünya praktikası baxımından klasterlərin yaradılması yüksək texnologiyalar sektoruna çox sayda xarici investisiyanın cəlb edilməsinin mexanizmlərindən biridir. Bununla birlikdə, böyük bir problem var - məlumatın etibarlılığı və onun əlçatanlığı. Məlumat bazasında yenilikçi ərazi qrupları yoxdursa, ayrı bir innovasiya qrupuna və bütövlükdə ölkə iqtisadiyyatına investisiya cəlb etmək problemi yaranacaqdır. Xarici investorlar, investisiya qoyuluşu üçün ən prioritet layihələri müəyyənləsdirə biləcəkləri bir məlumat platformasına girməli olmalıdırlar. Bu baxımdan xarici investorların milli investisiya layihələri barədə məlumat əldə etmələrini təmin edəcək bir dövlət məlumat sistemi qurmaq lazımdır. Bu informasiya sistemi mütləq məlumatların verilməsi üçün beynəlxalq standartlara cavab verməli, təşəbbüskarın və onun investisiya layihəsinin şəffaflığını təmin etməli, habelə layihə təşəbbüskarının maliyyə vəziyyəti və biznes planının proqnoz göstəricilərinə giriş haqqında məlumat verməlidir.

Fikrimizcə, xarici investisiyalar iqtisadiyyatın inkişafında mühüm amildir, lakin indiki inkişaf mərhələsində iqtisadiyyata xarici kapital cəlb etməyi çətinləşdirən bir çox problem var. Müəyyən olunmuş problemlərin həlli əlverişli investisiya mühitinin yaradılmasını və Azərbaycan iqtisadiyyatına xarici investisiyaların artmasını təmin edəcək xarici investorların cəlb edilməsi kimi tədbirlər iqtisadi inkişafın təmin olunmasının əsasını təşkil etməlidir.

Nəticə

Beləliklə, tədqiqatımız göstərdi ki, sənaye baxımdan inkişaf etmiş ölkələrdə xarici investisiyaların stimullaşdırılması praktikasında özəl maliyyə mənbələri, inkişaf etməkdə olan ölkələrin təc-

rübəsində isə özəl maliyyə və ya vergi güzəştləri üstünlük təşkil edir; daha çox idxal olunan istehsal avadanlıqlarına tətbiq olunan güzəştli gömrük vergiləri (lakin sənaye inkişaf etmiş ölkələrdə əksər sənaye avadanlıqları üçün rüsum dərəcələrinin az olması səbəbindən bu tədbir təsirsiz bir tədbirdir), korporativ gəlir vergisi dərəcələrində azalma və vergi tətildir. Həmin iqtisadi mexanizmlər xarici kapitalın sahələr arasında bölüşdürülməsini daha səmərəli edir.

Tədqiqatımızın göstərdiyi kimi, xarici kapitalın sahələrarası bölgüsü mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi dövlətimizin iqtisadi maraqları nəzərə alınmaqla, milli iqtisadiyyatın prioritet sahələrinə xarici kapitalın rahat axını üçün şərait yaratmalı və bu proses stimullaşdırıcı xarakter daşıyan qanunvericilik aktları əsasında həyata keçirilməlidir.

Dünya praktikasından məlum olduğu kimi, xarici investisiyalar qabaqcıl texnologiyanın ötürülməsi üçün əsas kanaldır. Texnologiyanın nüfuz etməsi, bilik və texniki təcrübənin bütün iqtisadiyyat sahələrində paylandığı və qəbul edildiyi bir proses kimi dünyada qəbul edilir. İnnovasiyalara yönələn kapital ixracın iqtisadi faydalarından istifadə etmək üçün təşkilati səviyyədə istifadə olunan xüsusi tədbir nəzərdə tutulmalıdır. Bu proses mövcud konkret bir firmaya yeni məşinlərin gətirilməsinə və ya yeni ara məhsulların istifadəsinə qədər azaldıla bilməz. İşinin yenidən təşkil edilməsini, emalatxanaların yenidən qurulmasını, idarəetmənin təkmilləşdirilməsini, yeni məhsulların hazırlanması və marketinqi və qeyri-maddi aktivlərə investisiyaların artırılmasını təmin edir.

Texnologiyanın nüfuz etməsinin iki növü vardır: birbaşa tətbiq edilən və dolayısı ilə. Birbaşa texnologiyaların nüfuz etməsi yeni texnologiyalardan ibarət məşin, avadanlıq və komponentlərin istehsal proseslərinə birbaşa daxil edilməsidir. İkincisi, biliklərin, texniki təcrübələrin və texnologiyaların yeni texnologiyalar daşıyan məşin və avadanlıqların alınmasını mütləq tələb etməyəcək şəkildə ötürülməsi deməkdir. Yəni xarici investor tərəfindən ancaq biliklər və istehsal üsulları yerli tərəfdaşa investisiya kimi ötürülür.

Xarici investorların ölkəmiz üçün elmi-tədqiqat, kompüter texnologiyaları və informasiya texnologiyaları kimi prioritet sahələrin maliyyələşdirilməsində iştirakı son dərəcə aktual olaraq qalır.

Xarici investorlar vasitəsi ilə qabaqcıl texnologiyaların səmərəli cəlb edilməsi üçün, fikrimizcə, aşağıdakıları nəzərə almaq lazımdır:

1. Investisiya üçün sabit şəraitin yaradılması. Hər hansı bir yeniliyin həyata keçirilməsi üçün vaxt və yüksək xərclər tələb olunur və daim dəyişən qaydalar olan bir ölkədə investisiya qoymaq çətinidir: nəticə gözlənilməzdir.

2. Risk və gəlir nisbəti hər hansı bir investisiyanın əsas xüsusiyyətidir. Yeni inkişafdan əldə olunan potensial mənfəət çox yüksək ola bilər, lakin ilk mərhələdə demək olar ki, həmişə böyük bir investisiya tələb olunur. İnnovasiyaya qoyulan sərmayə gəliri uzunmüddətli və ümumiyyətlə zamanla təxirə salınır. İncəsənət belə bir layihədə "sürətli" pul qazanmağın mümkün olmadığını yaxşı bilirlər. Güclü bir çəkirdirici rol oynayan məhz bu amildir.

İnnovasiyalı bir iş olduqca risklidir: bir elm tədqiqatçısı üçün mənfi nəticə də bir elmi nəticədir, amma investor üçün bu, pul və vaxt itkisidir.

3. Aydın bir güzəştli investisiya siyasətinin olmaması. Birincisi, investorların əksəriyyətini ilk növbədə qısa müddətdə maksimum qazanc gətirəcək layihələr və sahələr cəlb edir və innovasiyalar sahəsi bunlara şamil edilmir. İkincisi, Azərbaycanda tətbiqetmənin ilkin mərhələlərində yenilikçi məhsulların hazırlanmasına və tətbiqinə dəstək verən vençur fondları şəkildə ixtisaslaşmış qurumlar yoxdur. Üçüncüsü, bir sıra inkişaf etməkdə olan ölkələrin təcrübəsini xatırlasaq, orada innovasiya layihələri ümumiyyətlə azad iqtisadi zonalarda güzəştli vergilər və istehsal üçün hazırlanan ərazilərdə başlanırdı.

4. Kifayət qədər yüksək vergilər, əqli mülkiyyətin zəif qorunması, bürokratik əngəllər xarici sahibkarlara bu cür layihələrə investisiya qoymaq imkanı vermir.

Dövlətin investisiya fəaliyyətinə təsiri üçün geniş alətlər dəsti arasında investisiya fəaliyyətinə informasiya dəstəyi də qeyd edilməlidir. Müasir şəraitdə, birbaşa xarici investisiyaların cəlb edilməsi prosesinin genişləndirilməsinə və xarici iqtisadi əlaqələr strukturunun mühüm tərkib hissəsi olan xarici investorların kapitalının, informasiya dəstəyi sisteminə tələbatı var. Belə ki, dövlətin

effektiv media və kommunikasiya strategiyası, respublikaya gəlirli xarici sərmayə qoyuluşu üçün xoşagəlməz stereotiplərin və təsəvvürlərin məhv edilməsini təmin etməli, Azərbaycanın imicinin yaradılmasına kömək etməlidir.

ƏDƏBİYYAT

1. Ümummilli Lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 92-ci illiyinə həsr olunmuş "İnvestisiya qoyuluşlarının siyasi aspektləri və iqtisadi səmərəliliyi" mövzusunda beynəlxalq elmi-praktiki konfransın materialları: məruzə və çıxışlar: 5-6 may 2015-ci il / Z.Ə.Səmədzadə [et al.]; tərt.: S.A.Əmirxanov, N.R.Axundova, A.V.İsgəndərova; red. İ.M.Abbasov; Bakı Biznes Universiteti, Yeni Azərbaycan Partiyası Yasamal Rayon Təşkilatı.- Bakı: Biznes Universiteti nəşriyyatı, 2015.- 589 s.
2. Economics: Yesterday, Today and Tomorrow. 2019, Vol. 9, Is. 8A Parvana V. Mamedova, Ramiz K. Iskenderov.
3. Бланк И. А. Основы инвестиционного менеджмента. В 2 томах. Том 1 / И.А. Бланк. - М.: Эльга, 2013. - 672 с
4. Перцухов В.И., Панасейкина В.С. Моделирование инвестиционного поведения экономических систем. В 2-х т.: Монография. - Краснодар: Изд-во ООО «Ризограф», 2007.-212 с.
5. Юзбашиева Г. Развитие промышленности в условиях технологических сдвигов (на примере Азербайджанской Республики) / Г. Юзбашиева // Кавказ и глобализация. - 2014. - Том 8. - Выпуск 1 - 2. - с. 75-85

Фуад Октай оглы Гаджиев
Азербайджанский Университет Кооперации, докторант

Основные теоретико-методологические направления распределения иностранного капитала

Резюме

Цель исследования - изучение основных социально-экономических подходов к распределению иностранного капитала между отраслями национальной экономики.

Методология исследования - системный подход, сравнительный анализ.

Практическая ценность исследования - возможность использования его в качестве научного источника в исследованиях распределения иностранного капитала между отраслями национальной экономики.

Результаты исследования - были внесены предложения по эффективному распределению иностранного капитала между отраслями.

Оригинальность и научная новизна исследования - выявление и научное обоснование современных тенденций, связанных с эффективным распределением иностранного капитала между отраслями в Азербайджанской Республике.

Ключевые слова: *иностраный капитал, инвестиции, законодательство, механизмы, фондовый рынок, налоги.*

Fuad Ogtay Hajiyev
Azerbaijan University of Cooperation,
doctoral student

The main theoretical and methodological directions of foreign capital allocation

Summary

Research objective is to study of basic socio-economic approaches to the distribution of foreign capital between economic sectors.

Research methodology - systematic approach, comparative analysis.

Practical value of research is the possibility of using it as a scientific source in research on the distribution of foreign capital between economic sectors.

Findings is proposals were made on the efficient distribution of foreign capital between the economic sectors.

Originality and scientific novelty of the research consist of identification and scientific substantiation of modern trends related to the efficient distribution of foreign capital between the economic sectors in the Republic of Azerbaijan.

Key words: *foreign capital, investments, legislation, mechanisms, stock market, taxes.*